

אלגביש — ספר שירים חדש מאת ש. שלום

אבידב ליפסקר

ספר השירים החדש של ש. שלום מבליט מחדש כמה אספקטים פואטיים מרכזיים, הקשורים לא־רק בספר עצמו אלא בכלל כתיבתו של שלום מאז כתיבת שירי פנים אל פנים (תש"א) ועד היום.

אלגביש הוא קובץ הבנוי שני חלקים: האחד: "אלגביש" ובו כמאה ועשרים שירים ערוכים בשבעה פרקים: על השמינית, שיר אהבה, אות זמן, תפילה בקרקס, בצל הגרדום הנערך, בסוף מסע. בפרק השני שלושה שירים: טור הטוהר אשת, לצלילי הפסנתר הכחול* והמלאך הגואל.

ספק אם כל השירים שהוכנסו לקובץ מוצאים את מקומם הטבעי בספר. במיוחד בולט בשונותו השיר הארוך "המלאך הגואל" שיש בו הבלטה רבה של עולם האתוס הלאומי-חברתי ששלום מרבה לטפל בו, אולם הוא זר לאופי המיסטי-סימבוליסטי של שירתו ומטיל לעיתים פגומות צורמות באחדותיות של כתיבתו ובאופיה המופנם האלגי, שבה טמונה סגוליותו כמשורר בעל הישגים ייחודיים.

הישגים אלה בולטים בחלק הראשון בשירי "השמיניות" בהם מגיע שלום לידי מיצויו של עולם רוחני עשיר בכתיבה מרוכזת ומתומצתת בנוסח ספר תהילים ששם השער רומז לו: "שמונה שורות כתובות בדם לב/.../ראשית דְּכָן המכאוב אחריתן אלגביש/... הכינורות רדמו עֲרָבִים לניגון חדש אעיר!"

המטענים האוטוביוגרפים האופיניים לכתיבתו של שלום מקבלים כאן צורה חמורת-סבר של בית בן שמונה טורים, לשון אלגית שיש בה פשטות מסויימת עם מקצב חגיגי איטי, ובעיקר ניכר הרצון להגיע לידי גילוי מחדש של חווית התחדשות והתגבשות פנימית המסומלת במלה "אלגביש".

הזיקה לצורה הסטרופית הקבועה (ארבעה, ששה או שמונה טורים) היא יסוד פואטי קבוע בכתיבתו של שלום מאז כתיבת הסונטות (תרצ"ג) דרך פנים אל פנים (תש"א) הכתוב כלו קוורטטים, כביטוי למגמת הסימפליפיקציה שחלה בשירתו מאז שנות החמשים ואילך, ועד לשירי השישיות של ספר חי רואי, שהוא פיתוח מאוחר של הסונטות בשירים בני שמונה ועשרה טורים בחזרות קבועות של ששה טורים שלוש פעמים בכל שיר. שלום נשאר נאמן לשיטתו הגורסת הגשה שלמה של גושי יצירה גדולים, מעין בניני שירה, שנידבכי היסוד שלהם הם או הקוורטטים שבסונטה, או הטרצטים שלה. מגמה זו המנחה את שלום כבר ארבעים שנה יוצרת הארה סינכרונית של חלקים שונים ביצירתו ושומרת על מימד מתפתח לאורך רצף דיאכרוני. למגמה זו יש היבטים תימאטיים בולטים מאוד:

הנהיך, כלילי הסונטות משנת תרצ"ג מטפלים לראשונה בנושאים אירוטיים שיש להם נגיעה ביסודות אוניברסליים — אהבת האשה כאהבת האדם, העולם הוואמנות. תחושת התואם שבין החוויה האירוטית והמגע עם העולם מביאה את שלום לכתיבה סימבוליסטית שיש בה מרכיבים מוזיקאליים, אבוקאטיביים וסוגסטיביים חזקים. ספר חי רואי מעמיד שוב, מתוך זווית ראייה חדשה, את הארוס כתופת יצירי, יסורי בשר ונפש בכיוון מנוגד ל"גן העדן הסימבוליסטי" של שירי טירה

נמה בשער המישים ובסונטות. כאן החל שלום בשירטוט עולמו בקווים מובהקים של הקלאסיקה נוסח "הקומדיה" של דאנטה. שמות השערים רומזים לכך בביור: תופתה ערוך, עפר ואפר, גופם אשר הגחיל. אלגביש הוא, ביסודו של דבר, נסיון להשלים את הדגם של "הקומדיה האלוהית": המשך המסע בנתיב המצרף, בכור ההיתוך המכין את הכניסה לעדן והטיל בעדן עצמו. היסוד האירוטי נבחר כיסוד מזכך. שלום משתמש בתרגום ל'Purgatorio', המדור המכין את החוטאים שלא נידונו לרשת גיהנום ויכנסו לעדן. במקום "כור המצרף" בוחר שלום במטבע הלשוני הקלאסי "טור הצוהר אשת" בעקבות הצירוף "טור הצוהר" המופיע אצל יום־טוב ולואוזן (1610-1690). העיבוי האירוטי של המוטיב הידוע מ"הקומדיה" של דאנטה מביא את שלום לכתיבת היצירה הנראית בעיני מרכזיות וטובה ביותר שכתב שלום בשנים האחרונות "חלום בוונציה". השיר הבנוי מחמש מערכות עלילתיות שבכל אחת מהן עשר טרצינות כדוגמת הקאנצונה האיטלקית שדאנטה החל לעצבה ב'Vita Nova' שלו, ומגלגל סיפור אניגמטי מאוד עם אפקטים חזקים של חלום והזיה אירוטיים הנעוצים במיפגש עם אשה שמקורה ספק במציאות ספק בשתי תמונות משל גיורגיונה וטינטרטו אותן ראה בוונציה.

השליטה הטכנית של שלום בכתיבה קלאסית שקולה בפנטמטרים יאמביים, והיכולת להציע מערכת מורכבת סוגסטיבית ואבוקטיבית חזקה במטפורות דו־משמעיות, כל אלה מציגים את שלום במיטבו – כמשורר הנאמן לדרכו הסימבוליסטית־מיסטית וליבלתו לעצב עולם של יופי מופשט, אך יחד עם זאת ייצרי מאוד ורבי־עצמה (יכולת זו מאפשרת לו להאזין לצלילים המיסטיים המיוחדים בשירה של אלזה לסקר־שילר ולהעמיד תרגום מעניין של השיר).

יסוד הקשב מבטיח בדרך כלל הישגים בכתיבתו של שלום כך בשיר "תחנת החלל אינה עונה":

תחנת החלל איננה עונה. משם/מקבל הייתי שְׁדָר לילה לילה/לאות קריאתי, ולא הייתי נרדם/בלי מלת־הצֶפֶן פְּמָהו חיי לה/.

או בשיר מרוכז כמו "כהרף עין": הצליל/המראה/השביל/הנוח/הגוף/הנצמד/ ושוב/בדד/.

לאורך כל הספר ובעקבות מיוחדת לו, מעצב שלום חוויה אירוטית מטאפיסית שלימה ומזוככת של אדם שלם שהרוח והגוף הם מכלול אורגני בו. גם בענין זה נמצא נאמנות ברוח לקלאסיציזם ולהומאניזם של הרנסנס שהקו התומיסטי עובר בו ברֶפֶף של שלוש מאות שנה ובונה ראיית עולם מאוזנת מאוד, שלימה מאוד. תחושת חיים קלאסית הומניסטית מעין זו מקשה מאוד על התקבלותו של שלום כמשורר בחברה עמוסת משברים כחברה הישראלית. ודוק, דווקא שלום שהחל את דרכו כמשורר אקספרסיוניסטי חסר מנוחה, המבטא עצמו בשירים הֶקְטִיִים, נסערים ושבורי צורה התפתח בניגוד לבני דורו, משוררי העלייה השלישית, ואולי אף בניגוד מכריע למשוררים משנות החמישים ואילך לכיוונה של כתיבה הרמוניסטית מאוזנת.

נטייתו זו ורצונו לשמור בכל מחיר על עצוב עולם הומניסטי המתחייה, במונן העמוק של המלה "רנסנס", מן הצורות העתיקות ראוי להתחזקות רצינית מעבר לבעיתיות שהיא מעוררת בהקשר החברתי־ספרותי של התרבות העכשווית בישראל.